

УДК 364:061.2-055.2(477.74)"182/186"

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2023-42-6>

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДИНИ КУРІСІВ В ОДЕСЬКОМУ ЖІНОЧОМУ БЛАГОДІЙНОМУ ТОВАРИСТВІ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Кондратюк Валерій Сергійович,

директор

Благодійного фонду імені Івана Куріса

ozernuk@ukr.net

orcid.org/0000-0002-7111-5142

В статті розглядається благодійна діяльність представників роду Курісів в Одеському благодійному жіночому товаристві в першій половині ХІХ ст. В контексті тенденцій розвитку благодійництва на території Півдня сучасної України в першій половині ХІХ ст. досліджено зачаткування та становлення однієї із самих розвинутих благодійних жіночих організацій Одеси того часу – Одеського жіночого благодійного товариства. Проаналізовані витоки виникнення Товариства, основні напрямки та особливості його діяльності, джерела фінансування. Особливу увагу приділено організації Товариством дитячого будинку та вихованню його мешканців. Серед особливих досягнень Товариства будівництво церкви, закладення саду, організація власної торгівельної та виробничої діяльності, за рахунок яких здійснювався розвиток Товариства та забезпечувалась його робота.

Мета дослідження полягає в вивченні ролі представників роду Курісів в благодійній діяльності Одеського жіночого благодійного товариства в першій половині ХІХ ст.

Методи дослідження. Під час проведення дослідження використовувались порівняльно-історичний метод, історико-систематичний метод, метод аналізу та синтезу історичних джерел.

Результати та висновки. На основі проведеного дослідження зроблені висновки про благочинність родини Курісів. Серед військових, соціальних, господарських надбань родини особливе місце займало колекціонування, меценатство та благодійництво. Не тільки славні чоловіки сім'ї Курісів, Іван Онуфрійович Куріс та Іван Іраклійович Куріс, зробили незаперечний внесок в розвиток Півдня сучасної України, а й жінки курісовського роду займались просвітництвом та вели активне соціальне життя.

З числа родини Курісів, крім Катерини Іванівни, жінки Івана Онуфрійовича Куріса, до Товариства входили її невістки Єлизавета Львівна та Любов Станіславівна. Всі вони брали участь в організації постачання продовольством і медикаментами городян, які потребували допомоги, розміщенні безпритульних людей на дешевих квартирах, сприяли в організації громадських робіт, брали участь в вихованні безпритульних дітей.

На основі вивчення життєвого шляху Любові Станіславівни Куріс проаналізований початок її благодійницької діяльності, якою вона займалася дуже активно все своє життя. Участь в роботі Одеського жіночого благодійного товариства було лише першим кроком до продовження благочинних вчинків цієї жінки – просвітницької діяльності, заснування школи за власні кошти, участі в інших благодійних організаціях.

Ключові слова: благодійництво, благодійні організації, дворянство, Південь України, Одеса.

CHARITABLE ACTIVITY OF KURIS FAMILY REPRESENTATIVES IN THE ODESA WOMEN'S CHARITY SOCIETY IN THE FIRST HALF OF THE XIX CENTURY

Kondratyuk Valeriy Serhiiiovych,

Director

Charitable Foundation named after Ivan Kuris

ozernuk@ukr.net

orcid.org/0000-0002-7111-5142

The article is devoted to the Kuris family charitable activities in the Odessa Charitable Women's Society in the first half of the XIX century. In the context of charity development trends in the South of modern Ukraine in the first half of the nineteenth century the beginning and formation of one of the most developed charitable women's organizations of Odessa of that time – the Odessa women's charitable society is investigated. The origins of the Society, the main directions and features of its activities, sources of funding are analyzed. Particular attention is paid to the organization of the orphanage by the Society and the education of its residents. Among the special achievements of the Society are the church building, the establishment of a garden, the organization of its own trade and production activities, due to which the development of the Society was carried out and its work was ensured.

The purpose of the research is to study the role of representatives of the Kuris clan in the charitable activities of the Odessa Women's Charitable Society in the first half of the 19th century.

Research methods. During the research, the comparative-historical method, the historical-systematic method, the method of analysis and synthesis of historical sources were used.

Results and conclusions. Based on the study, conclusions were drawn about the Kuris family charity. Among the military, social, economic heritage of the family a special place was devoted to collecting, philanthropy and charity. Not only the glorious men of the Kuris family, Ivan Onufriyovych Kuris and Ivan Irakliyovych Kuris, made an indisputable contribution to the development of the South of modern Ukraine, but also the women of the Kuris family were engaged in education and had an active social life.

From the Kuris family, in addition to Kateryna Ivanivna, the wife of Ivan Onufriyovych Kuris, the Society included her daughters-in-law Elizaveta Lvivna and Lyubov Stanislavivna. All of them took part in organizing the supply of food and medicine to citizens in need, accommodation of homeless people to cheap apartments, assisted in public work organization, participated in the upbringing of homeless children.

Based on the study of the life of LyubovStanislavovna Kuris, the beginning of her charitable activity was analyzed, which she had very active all her life. Participation in the work of the Odessa Women's Charitable Society was only the first step towards this woman's charitable deeds – educational activities, founding a school at her own expense, participation in other charitable organizations.

Key words: charity, charitable organizations, nobility, Southern Ukraine, Odesa.

Вступ. Соціально-економічні та політичні події на Півдні України на початку XIX ст., заснування Одеси та привернення уваги можновладців до регіону, сприяли формуванню традицій благодійництва, яке повсюдно супроводжувало соціально-культурний та економічний розвиток регіону майже сто років. Заможні родини виступали меценатами та благодійниками будівництва шкіл та лікарень, брали активну участь в громадських товариствах, започатковували благодійницькі культурно-освітні заходи та збори. Постійною підтримкою користувалася й церква.

Яскравий життєвий шлях окремих представників роду Курісів не міг залишитися без уваги їх сучасників та теперішніх дослідників. Кращі представники роду Курісів були не лише визначними військовими чи громадськими діячами, господарниками, але й людьми з глибоко-гуманістичною свідомістю. Їхні родинні взаємини, приватне життя й публічна діяльність свідчать про непересічний характер і надзвичайну роль роду Курісів в історії Південної України.

Благодійна діяльність Курісів простежується крізь участь у благодійних товариствах, громадських організаціях, будівництві навчальних закладів, а участь жінок родини Курісів «Одеському жіночому благодійному товаристві» в контексті дослідження благодійництва на теренах України заслуговує на особливу увагу.

Аналіз останніх публікацій. Благодійництву в Одесі та на Півдні України присвячено чимало праць сучасних авторів, серед яких: н. О. Гончарова, В. І. Голимба, О. М. Гайдай, І. С. Гребцова, В. В. Гребцов, О. М. Донік, М. В. Зіміна, Т. В. Ісса, Н. А. Колосова, А. І. Кочетов, С. А. Накаєва, Ф. Я. Ступак та інші.

На нинішньому етапі розвитку історичної науки питання розвитку благодійності в середовищі дворянства набувають все більшої актуальності, переосмислюється по-новому, з'являються комплексні дослідження історії благодійництва як на теренах України, так і в м. Одесі.

Так, О. М. Донік у своїх розвідках обґрунтував основні напрями й форми благодійності в Україні, зокрема, добродійну діяльність підприємців і купців, яка, на думку автора, в той період була престижною.

Концептуальним питанням добродійності в південноукраїнських землях присвячені праці

професора ОНУ ім. І. І. Мечникова І. С. Гребцової. В її праці разом з В. В. Гребцовим аргументовано доведено роль добродійності населення м. Одеси в системі соціальної опіки імперії. У іншій роботі з С. А. Накаєвою показана участь жінок в організації добродійності у південних губерніях Російської імперії.

Питання добродійності в підросійській частині України середини XIX – початку XX ст. студіював Ф. Я. Ступак, захистивши 2010 року на цю тему докторську дисертацію – «Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.)».

Серед інших надбань української історіографії необхідно відмітити праці М.В. Зіміної стосовно добродійної діяльності земств Південної України, О. М. Гайдай – про господарську, громадську та культурну діяльність династії Харитоненків, Т. В. Ісси – про благодійну діяльність дворянства Київської губернії під час першої світової війни, Н. О. Гончарової – про приватну дворянську допомогу в роки Кримської війни та низку її публікацій на схожу тематику тощо.

На жаль, комплексні дослідження благодійної діяльності жінок роду Курісів на Півдні України, в м. Одеса, не проводилися.

Мета дослідження полягає в вивченні ролі представників роду Курісів в благодійній діяльності Одеського жіночого благодійного товариства в першій половині XIX ст.

Методи дослідження. Під час проведення дослідження використовувались порівняльно-історичний метод, історико-систематичний метод, метод аналізу та синтезу історичних джерел.

Благодійництво на Півдні України

В першій половині XIX ст. на Півдні України дворяни не лише жертвували різні суми на прибутки, богоугодні заклади, але й брали особисту участь у реалізації соціально важливих проектів. Дворянство намагалося всіляко підтримувати процес збереження культурної спадщини. Саме тому чимало дворян займалося колекціонуванням старожитностей. Матеріальна підтримка та особиста участь у розвитку освітніх закладів у містах і сільській місцевості, бібліотек, газет, музеїв та інших об'єктів культури лежали в основі світогляду дворянства. Представники вищої верстви мали, як правило, високу освіту на рівень культури й склали еліту суспільства, що накладало певний

відбиток на їх життєві установки. На дворянах лежав моральний обов'язок збереження традицій та поширення просвіти серед народу.

У Новоросійському краї жіночі благодійні товариства почали відкриватися наприкінці 20 – початку 30-х рр. XIX ст. Перше з них було засновано в Одесі і незабаром стало зразком для жіночого регіонального благодійного руху. Згодом у Новоросійському краї повноцінно функціонували три жіночих благодійних товариства: в Одесі, Миколаєві та Севастополі (Гребцова, 2019).

Аналіз їхніх статутів вказує, що вони мали безстановий характер і направляли свою діяльність на допомогу найбіднішим верствам населення без різниці віросповідання та національності. Засновували добродійні товариства представниці заможних класів, які розглядали свою діяльність як суспільний обов'язок. Більшість членів жіночих товариств працювали безкоштовно, вважаючи, що поліпшення побуту бідних верств населення – одне з головних завдань епохи формування громадянського суспільства. Така діяльність розглядалася жінками як суспільно-необхідна та почесна.

18 лютого 1829 р. на ім'я Міністра внутрішніх справ Російської імперії надійшов проект статуту та правил заснування в Одесі «Новоросійського жіночого товариства піклування над бідними». 12 квітня 1829 р. був отриманий дозвіл на його заснування.

Необхідно підкреслити, що «Одеське жіноче благодійне товариство» було одним із найстаріших жіночих благодійних товариств на півдні України. В 1829 р. в газеті «Одеський вісник» повідомлялося про бажання осіб жіночої статі об'єднати свої зусилля для розвитку благодійного руху для допомоги бідним, сиротам, хворим, дітям, інвалідам (Одесский вестник, 1829). Біля його витоків стояли представниці іменитого дворянства і верхівки місцевого купецтва. Ініціаторами жіночої благодійності стали Є. К. Воронцова, дружина Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора М. С. Воронцова, та Р. С. Едлінг (в дівоцтві Стурдза), які й створили «Новоросійське жіноче товариство допомоги бідним» (Державний Архів Одеської області). Його відкриття відбулося лише в 1833 р. й вочевидь було пов'язане з неврожаєм, початком голоду і сплеском захворюваності та смертності, особливо серед бідної частини населення. З 1836 р. воно почало іменуватись «Одеським жіночим благодійним товариством» (Полное собрание законов, 1837, № 9338). Очолила Товариство графиня Є. К. Воронцова, а віце-головою була Р. С. Едлінг. Спочатку Одеське жіноче товариство мало понад 60 членів, проте до кінця 1840-х рр., завдяки завойованому суспільному авторитету, кількість учасниць, представниць різних станів вже становила 96 осіб. Серед перших членів були: Ганна Корф, Єлизавета Ланжерон, Зоя Маразлі, Луїза Раллі та інші відомі в місті жінки.

Як відмічає Є. Гребцова, «чоловіки теж обов'язково входили до його складу, як правило, в якості скарбника і секретаря. Деякі посади в благодійних закладах, що відкривалися товариствами, напри-

клад, лікарів, також займали чоловіки. Однак саме в рамках діяльності подібних товариств як ніколи яскраво проявилось поступове висування жінок на передній край в боротьбі з такими соціальними пороками, як злидні, голод, епідемії, дитяча безпритульність. Засновані за ініціативою жіночих організацій благодійні заклади, що відкривалися переважно в великих містах півдня імперії, створили нові можливості для кар'єри та професійної підготовки жінок» (Гребцова, 2019).

Благодійна діяльність К. І. Курсіс.

Просопографічний портрет Курсісів, реконструкція образів його найкращих представників свідчить, що кожне покоління роду було представлено історичною постаттю, яка відігравала ту чи іншу роль в історичному процесі України протягом кінця XVIII – початку XX століття. Характерною особливістю або феноменом роду Курсісів можна назвати прагнення його представників завжди перебувати на відповідальних ланках військового, соціально-економічного та культурного розвитку своєї країни.

Важливими сферами для родини Курсісів, через які вони, як і інші дворяни, намагалися ствердити себе як передовий стан суспільства, були добродійність і освіта.

В добродійній діяльності, як правило брали участь саме жінки заможних родин та представниці забезпечених верств населення.

Так, з самого початку Одеське жіноче товариство мало понад 60 членів, проте до кінця 1840-х рр., завдяки завойованому суспільному авторитету, кількість учасниць, представниць різних станів вже становила 96 осіб. Серед перших членів були: Ганна Корф, Єлизавета Ланжерон, Зоя Маразлі, Луїза Раллі та інші відомі в місті жінки.

Таким чином, жінки родини Курсісів не могли залишити поза увагою діяльність благодійних товариств та освітніх закладів Півдня України та Одещини на початку XIX ст. Дружина Івана Іраклійовича Курсіса – Катерина Іванівна Курсіс, невістки їх синів Іраклія Івановича та Платона Івановича – Любов Станіславівна та Єлизавета Львівна, займалися благодійною діяльністю майже все своє життя.

З перших днів існування Товариства його активною учасницею стала також Катерина Іванівна Курсіс. Разом з іншими учасницями в 1833–1834 рр. вона брала участь в організації постачання продовольством і медикаментами городян, які потребували допомоги, розміщення безпритульних людей на дешевих квартирах, сприяла в організації громадських робіт (земляних та кам'яних), що впродовж кількох місяців забезпечило заробіток для понад 500 чоловік. Також голодуючим людям видавали одноразові грошові допомоги, без урахування релігійної чи національної приналежності (Одесский вестник, 1834).

Правління товариства, разом з іншими благодійними товариствами, розпочало будівництво власних дешевих квартир. Велика увага приділялася опікуванню дітей: товариство збирало покинутих сиріт та прагнуло влаштувати більш

дорослих до різних занять, а малим дітям давало притулок в будинку, який був у розпорядженні товариства.

Серед напрямків діяльності товариства стало й будівництво власного дитячого будинку, маючи на руках 40 хлопчиків і 45 дівчаток, Товариство вирішило продовжити свою діяльність по догляду і вихованню сиріт та визнано необхідним побудувати власний дитячий будинок. Місто відвело ділянку землі між Хуторською, Сирітською і Водопровідною вулицями, за Чумної горою під будівництво міського сирітського притулку.

Таким чином, 25 травня 1835 р. відкрився перший дитячий притулок – Благовіщенський сирітський будинок, який прийняв 50 сиріт. Згодом їх стало більше. На його спорудження витратили 35 тис. крб. і в подальшому утримували власним коштом. При ньому звели прекрасну Благовіщенську церкву, освячення якої відбулося 25 березня 1841 року.

Домова церква, побудована на кошти благодійниць, а також на пожертви жителів Воронцівки, розташовувалася в центрі будівлі притулку. Висока витончена дзвіниця з одного боку, і овал вівтаря з іншого, виступали в центральній частині, надаючи будівлі образ хреста. У сусідніх з церквою чотирьох кімнатах проживав священник. У 1878 році ним був священик о. Микола Ігнат'єв, а з 1903 року – о. Євген Клопотов. Священик Благовіщенської домової церкви одночасно був і законовчителем початкової школи при Благовіщенському притулку.

Особливо велика увага приділялася вихованню моральних цінностей та навчанню ремеслу: дівчат привчали до рукоділля, домашнього господарства, а хлопчиків до садівництва, виноградарства, лісництва. Товариством регулярно влаштовувались вечори, вистави, публічні читання тощо. Лише за кілька років діяльності на земельній ділянці товариства був розбитий великий сад, де росли – 15 000 фруктових дерев, 20 000 лісових, 12 000 кущів винограду.

Поступово товариство зростало, збільшувався його капітал із доходів магазину, торгівельних лавок, приватних пожертвувань, значну частину яких робили самі учасниці Товариства.

В 1840-х роках з числа родини Курісів, крім Катерини Іванівни, до Товариства входили її невістки Єлизавета Львівна та Любов Станіславівна. Розділяючи принципи Товариства, вони ніколи не відмовляли в допомозі бідним, літнім, хворим, брали участь у вихованні та навчанні дітей.

У дитячому будинку сиріт навчали в межах курсу церковно-парафіяльного училища, найбільш здібних, за рахунок Товариства, влаштовували для продовження навчання в міські навчальні заклади. Дівчата залишалися під опікою сирітського будинку значно довше хлопчиків – до 17 років, в той час як хлопчики – до 11 років. У дитячому будинку серед сиріт могли перебувати не тільки одесити, але й вихідці з сусідніх повітів і губерній Південної України. Витрати на утримання сирітського будинку в 1830-х – 1840-х роках становили

близько двох третин видаткової частини річного бюджету Товариства. Уже в другій половині століття, в 1850-х рр., Одеське жіноче товариство, розвиваючи свою ініціативу щодо соціальної опіки над найбільш вразливими верствами населення, відкрило також притулки для старих і немовлят (Накаева, 2006).

Як зазначає О. Кравченко, «15 червня 1853 р. товариство відкрило будинок для опіки над престарілими вдовами і скаліченими жінками на 12 осіб. 1858 р. при Одеському жіночому благодійному товаристві було відкрито будинок для прочан. З 15 листопада 1858 р. по 15 квітня 1859 р. існував тимчасовий Комітет піклування про бідних на чолі з А. Алопеус, який складався з 12 дам. Предметом занять комітету було дослідження становища бідних, які зверталися по допомогу, а також виявлення осіб, які соромилися просити допомоги. У 1859 р. сирітський і будинок для вдів були з'єднані за допомогою спеціально влаштованого тунелю, що дало можливість об'єднати два господарства й суттєво скоротити витрати» (Кравченко, 2019).

Іншим важливим аспектом діяльності Товариства стало надання одноразової матеріальної допомоги бідним мешканцям Одеси. Характерною особливістю було надання допомоги без урахування релігійної та національної приналежності її реципієнтів, що в повній мірі відповідало міжнародному духу самої Одеси (Одеський вестник, 1837). В роки Кримської війни і післявоєнний період, коли в місті процвітало крайнє зубожіння, робота Одеського жіночого товариства в організації постачання населення грошима і предметами першої необхідності мала особливе значення. Благодійні ініціативи учасниць Одеського товариства були підтримані в сусідніх містах Південної України, пов'язаних з Одесою спільністю долі, глибиною існуючих проблем та адміністративно-територіальною приналежністю.

Джерела надходження коштів до скарбниці Одеського жіночого товариства стали різними. Деяку частину становили щорічні внески членів Товариства. На підтримку Товариства жертвували й ті приватні особи, хто не був його безпосереднім учасником. До того ж, виходячи з принципів діяльності Товариства, це були люди самої різної станової, конфесійної та національної приналежності. Сума цих пожертвувань мало поступалася зібраним по підписці вкладам членів, а часом і значно перевищувала їх. Істотну частину надходжень до бюджету Товариства становили доходи від благодійних лотерей, балів, концертів, музичних і танцювальних вечорів, аматорських вистав, які влаштовували як члени жіночих благодійних товариств, так і інші благодійники, готові внести свій вклад у формування каси товариства. Заїжджі трупи професійних артистів, незалежно від національної приналежності, також, як правило, не відмовлялися дати спектакль на користь жіночої благодійної установи. Крім того, Одеське жіноче товариство, з огляду на специфіку міста, чий добробут ґрунтувався на той момент переважно на

торгівлі, спорудило на одеському Старому базарі торгові ряди – «лавки», для здачі в найм, що щорічно приносило великий прибуток.

Катерина Іванівна Куріс займалася справами Товариства до часу своєї смерті в 1847 р. Любов Станіславівна працювала в Товаристві до часу смерті свого чоловіка Іраклія Івановича Куріса, після чого, очевидно, будучи зайнята господарськими справами в своєму маєтку й клопотами по вихованню сина Івана, на певний час припинила брати участь у численних благодійних акціях цієї організації.

Вже після переїзду сина Івана до Одеси на навчання в Рішельєвському ліцеї Любов Станіславівна відновила в 1860-му році своє членство в Одеському жіночому благодійному товаристві та залишалась активною його учасницею до самої смерті в 1862 р.

Дружина Платона Івановича Куріса – Єлизавета Львівна стала членом Одеського жіночого благодійного товариства в 1844 р. й залишалась в ньому до 1859 р. Очевидно, що вони з чоловіком могли часто навідуватися до Одеси зі свого маєтку в Луциковці, поблизу Харкова, або ж, навіть, мешкати в Покровському якісь періоди часу.

Відповідно до наявних історичних свідчень, започаткована діяльність Товариства продовжувалась до 1928 р., в Одесі діяв притулок заснований Товариством в 1835 р. На жаль, про участь родини Курісів у діяльності Товариства напередодні ХХ ст. не відомо. Л. І. Куріс була захоплена поширенням народної освіти, а з відкриттям в 1887 р. Товариства благодійної допомоги хворим дітям в Одесі зосередилась на його діяльності та брала активну участь в його заходах.

З середини ХІХ ст. благодійництво з боку дворян перетворюється на вседержавну задачу. Розроблюються та затверджуються ряд законодавчих актів з регулювання та розвитку благодійництва. В різних регіонах України починають діяти «благодійні товариства», дитячі притулки, опікунські комітети тощо.

Висновки. В першій половині ХІХ ст. благодійна діяльність стала розповсюдженим явищем в південному регіоні сучасної України. Вказане першочергово пов'язане з соціально-політичними та економічними змінами в регіоні та політикою його розвитку. Виникнення благодійності, як суспільного явища, поєднують із вживанням соціально-політичного інструментарію проти суспільних вибухів населення, непокори, революційних настроїв, викорінення злочинності, виховання молоді, створення сприятливого образу можновладців та провладної еліти.

Благодійництво в Одесі набуло свого розповсюдження як серед державних діячів, так і серед купців, торговців й мореплавців. Для дворянства благодійництво стає доброю традицією та справою честі. Як правило, до благодійних заходів залучались не тільки чоловіки, а й жінки. Опіка та піклування, виховання дітей сиріт стають їх повсякденним заняттям. Одеське жіноче благодійне товариство слугує яскравим прикладом об'єднання жінок Одещини заради добродійної діяльності, соціалізації, меценатства. Не дивно, що будучи представницями заможної родини, жінки сім'ї Курісів активно брали участь в діяльності Товариства, виступали його вкладниками, залучали до роботи Товариства своїх чоловіків.

Література:

1. Гребцова І. Становлення благодійного руху в новоросійському краї: форми і напрямки добродійної діяльності. *Благодійність у сучасному світі: витоки, проблеми, перспективи. Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. 82 с.
2. Державний Архів Одеської області. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 836.
3. Кравченко О.В. Опіка над дітьми на українських землях у складі російської імперії наприкінці ХVІІІ – на початку ХХ ст. Доктор історичних наук спеціальність 07.00.01 – історія України. Дисертація, текст. Харків, 2019. 690 с.
4. Накаева С.А. Деятельность женских благотворительных обществ Новороссийского края (первая половина ХІХ в.). *Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Науковий потенціал світу «2006»*. Т. 14. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2006. С. 26–29.
5. Одесский вестник. 1829. № 36.
6. Одесский вестник. 1834. 20 апреля.
7. Одесский вестник. 1837. 26 июня.
8. Полное собрание Законов. Собр. II. Т. 11. Отд. I. Санкт Петербург, 1837. № 9338.

References:

1. Hriebtsova, I. (2019). Stanovlennia blahodiinoho rukhu v novorosiiskomu krai: formy i napriamky dobrochynnoi diialnosti. [Formation of the charitable movement in the Novorossiysk region: forms and directions of charitable activity]. *Blahodiinist u suchasnomu sviti: vytoky, problemy, perspektyvy. Zbirnyk naukovykh prats za materialamy naukovo-praktychnoi konferentsii*. Izmail: RVV IDHU. 82 p. [in Ukrainian].
2. Derzhavnyi Arkhiv Odeskoi oblasti. [State Archive of Odesa Oblast]. F. 2. Op. 1. Spr. 836. [in Russian].
3. Kravchenko, O. V. (2019). Opika nad ditmy na ukrainskykh zemliakh u skladi rosiiskoi imperii naprykintsi XVIII – na pochatku XX st. [Custody of children in the Ukrainian lands as a part of the Russian Empire in the late XVIII – early XX century]. Doktor istorychnykh nauk spetsialnist 07.00.01 – istoriia Ukrainy. Dysertatsiia, tekst. Kharkiv. 690 p. [in Ukrainian].

4. Nakaeva, S.A.(2006). Deyatel'nost' zhenskih blagotvoritel'nyh obshchestv Novorossiyskogo kraya (pervaya polovina XIX v.). [Women's charities activities in the Novorossiysk region (first half of the XIX century)]. Materiali III Mizhnarodnoï naukovo-praktichnoï konferencii «Naukovij potencial cvitu «2006». T. 14. Dnipropetrovs'k : Nauka i osvita, 2006. Pp. 26–29. [in Russian].
5. Odesskij vestnik. [Odessa journal]. 1829. № 36.[in Russian].
6. Odesskij vestnik. [Odessa journal]. 1834. 20 aprelya. [in Russian].
7. Odesskij vestnik. [Odessa journal]. 1837. 26 iyunya. [in Russian].
8. Polnoe sobranie Zakonov. [Complete collection of laws]. Sobr. II. T. 11. Otd. I. SanktPeterburg, 1837. № 9338. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 27.03.2023
The article was received 27 March 2023